د انسان ▯ه راتلون▯ي د خداي علم او د اختيار مسئله

▯و▯تنه: ايا زمون▯ ▯ه راتلون▯▯ او مستقبل د خداي د علم معنا دا ده ▯▯ مون▯ خ▯ل اختيار نه لرو او زمون▯ برخلي▯ له هماغه اوله لي▯ل شو▯ د▯؟

س▯▯نه: دا ▯و▯تنه د جبر او اختيار د بحثونو له ▯ول▯▯ ▯خه ده. مسلمانو مت▯لمانو د جبر شبه▯ ته د▯واب ▯ه ترڅ ▯▯ د▯ شبه▯ ته هم ▯واب ويل▯ د▯. هغه ▯ه ▯▯ د دغه شبه▯ د مطرح ▯يدو سبب ▯ي▯ي ▯ين▯ قراني آيتونه او روايتونه دي ▯▯ ▯ه هغوي ▯▯ خداي تعال▯ داس▯ خالق معرفي شو▯ ▯▯ د انسان له هر ▯ه، تير، حال راتلون▯ي او دا نسان له ▯يرو و▯و و▯و حالاتو او جزيياتو خبر د▯. دا خبريدل او علم هم ازلي د▯ ▯ه د▯ معنا ▯▯ تر د▯ ▯ير مخ▯▯ ▯▯ حت▯ د زمان او وخت مفهوم ▯يدا شي او ن▯▯ جو▯ه شي دا علم موجود و. له هغو ▯يرو ايتونو ▯▯ ▯ه د▯ معنا دلالت ▯وي لاندينيو ايتونو ته اشاره ▯ول▯ شو:

▯. جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَ▯تَ الْحَرَامَ قِ▯امًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْ▯ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ ▯عْلَمُ مَا فِ▯ السَّمَاوَاتِ وَمَا فِ▯ الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَ▯ءٍ عَلِ▯مٌ «خداي تعال▯ له هغه ▯ه ▯▯ ▯ه اسمانونو ▯▯ دي او هغه ▯ه ▯▯ ▯ه ▯م▯ه ▯▯ دي خبر د▯ او خداي

□ه هر □ه □وه د□»

□. وَهُوَ اللَّهُ فِ□ السَّمَاوَاتِ وَفِ□ الْأَرْضِ □عْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ و□عْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ «هغه □ه اسمانونو او □م□ه □□ خداي د□ ستاسو له □□اره و او □□و خبر د□ او □ه د□ هم خبر د□ □□ □ه □ار □وئ»

□.ألا □عْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِ□فُ الْخَبِ□رُ «ايا هغه ذات □□ مخلوق ي□ □يدا □□□ د□ د خ□ل مخلوق له برخلي□ه خبر نه د□.□ه داس□ حال □□ □□ لطيف او □وه د□»

له بل □لوه اسلام انسان داس□ مخلوق □يدا □□□ د□ □□ □ه خ□له انتخاب □ول□ شي او خ□له اراده او اختيار لري او خ□ل برخلي□ بايد □ه خ□له و□ا□ي هغه ا يتونه □□ د انسان د اختيار □ودنه □وي □ين□ ي□ دا دي:

□.إِنَّا هَدَ□نَاهُ السَّبِ□لَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا «مون□ انسان ته لاره و□ودله اوس دهغه خ□ل □ار د□ □□ د خداي د ش□ر لاره خ□لوي او □ه د □فران»

□.وَهَدَ□نَاهُ النَّجْدَ□نِ «مون□ انسان ته دوه لار□ و□ودل□ د ني□مرغ□ او بدمرغ□ لاره»

اصولا □ه يو □س ته اختيار ورنه □□□ شي □ه هغه ت□ليف او ذمه واري ا□ول ب□ معنا د□ دا □□ اسلام مون□ ته يو □□ فرايض را□□□ دي د د□ □ودنه □وي □□ خداي انسان د اختيار او اراد□ خاوند □□ي.□□ه □□ □ه داس□ نه وه نو بيا خو له انسانه د يو □ار غو□تل او دغه عمل ب□ فايد□ □ي□ي اوخداي تعا□□ □□ □ان حليم □□□□ د□ ح□يم □س ب□ فايد□ او لغوه □ار نه □وي. □ه دا دوه مطلبه د يوه بل □ه □ن□ □□ □ي□دو ظاهرا تناقض او □□ر □□□ □□اري □□ مون□ ي□ د يو□ داس□ قضي□ □ه ش□ل □□ دوه ا□خونه لري بيانول□ شو: □ه لوم□□ خبره صحيح وي يعن□ خداي تعا□□ له هر □ه خبر وي او حت□ د انسانانو له برخلي□ه هم له ازله خبر وي نو بايد دوهمه خبره غلطه وي يعن□ دا □□ انسان د خ□ل راتلون□□ جو□وون□□ او مختار نه د□. خو □ه دا دوهمه خبره صحيح وي نو بيا به لوم□□ خبره غلطه وي. □□□ه □□ □ه خداي له هر □ه خبر وي نو قطعا □ه د□ به هم خبر وي □□ مون□ به □ه راتلون□□ □□ □ه عملونه □وو او زمون□ انجام به دوزخ وي □ه جنت، □ه دا قضيه سمه وي معنا ي□ دا ده □□ □ه □وند □□ زماه□□ او □وشش ب□ فايد□ د□ □□□ه □□ له هماغه ور□□ معلومه ده □□ زه به □ه □وم او زه ددغه تقدير د بدلولو وس نه لرم □□□ه □□ □ه خ□ل تقدير بدل □□□ شم نو دخداي علم به تر □و□تن□ او ش□ لاند□ شاري او مون□ خو دخداي علم نه شو بدلول□. عمر خيام دغه مطلب ته □ه يو شعر □□ اشاره □□□ ده:

من مي خورم و هر ه و من اهل بود مي خوردن من به نزد او سهل بود.

مي خوردن من حق از ازل مي دانست ر مي نخورم علم خدا جهل بود

د د بيان منطقي نتيجه جبر د او ه خله د جبر مفهوم هغه ه د د اسلام ه متب رد ل شو د.

واب: ه دغه ور فلسفي وتن د لا زيات وهيدو اره لازمه ده يوه سريزه واند و:

د جبر او اختيار د مسئل ه هله مختلف نظرونه

د اسلامي لام ه تاريخ دا وتنه د جبر او اختيار يا د قضا او قدر د مشهور وتن يوه برخه ده. د د وتن ه واند ينو لامي متبونو له ا شاعره د تفريط لاره خله ده او ورته تسليم شو دي. او د انسان دا ختيار انار ي د او ينو نورو بيا له معتزله و، د تفريط لاره خله ده او د د اره د انسان اختيار ثابت ي د انسان ه ارونو ي د الهي قضا او قدر انار د. ينو نورو بيا له د اشاعره متلمانو، بيا د مين لاره غوره ده د سب ه نظري مشهوره ده خو شيعه متب د اهل بيتو د علم ه را د الامر بين الامرين نظريه واند ده يعن نه وره جبر او نه وره اختيار بله يوه متوسطه او مين لاره سمه لاره هم ده. ه دا مسئله حل و نو زمون دا وتنه هم خل ه خله حل ي او د خبر خريدو ته اتيا نيشته. د وتن ته د واب اره دوه اصلي لار واند شو دي ه لنه توه ي بيانوو:

لوم حل لاره: د علت او معلول له نظام سره د خداي تعلق:

دا حل لاره د شهيد مطهري ه شان ينو نورو فلسفيانو واند ده او د روانيدو اره يو سريز ته اتيا لري: الف: فيلسوفان ه د باور دي د عليت اصل يو داسا اصل د ه هر ن ه وو ه ه د دنيا او ه ه اخرت ، ه ه مادي عالم او ه ه مجرداتو . او ه هر حالت   وو له دغه علمه بهر عمل نه شو ول. او هر ار بايد يو سبب ولري.

ب: د عليت اصل يو طولي اصل د ه د معنا معلول د وجودي مرتب له نظره تر علته وروسته د.

ج: خداي تعال يا د فلسف د اصطلاح مطابق واجب الوجود د دغه ه سر د او ول علتونه ه اخره د خداي حق

ته رسيږي.

خداي تعالی ټاکلې ده چې انسان يو مختار او اختيار لرونکی مخلوق وي يعنې علم ولري اراده ولري، او هغه ته مختلف انتخابونه مخې ته شي او هغه د خپل عقل او علم په اساس دغه انتخابونه وڅاجوي او کوم يو چې په ګټه وي هغه وټاکي او په يو چې په تاوان وي هغه پرېږدي. دغه سريزې ته په پام سره دغه پوښتنې ته د فلسفيانو ځواب په دې ډول دی چې خداي تعالی يوازې په ځان او په خپل کار علم لري د هغه د علم مطلب دی د عليت او معلوليت نظام؛ هغه نظام چې د انسان په هکله يې تقاضا دا ده چې د هغه کارونه په خپل اختيار او انتخاب سره وشي. په دې اساس خداي تعالی د انسان په کړو او ځانو نيغ په نيغه علم نه لري بلکه په هغه نظام علم لري چې پيدا کړی يې دی. هغه نظام چې يو جوړوونکی جز يې د انسان اختيار دی. له دې امله انسان په خپله د خپل برخليک جوړوونکی دی. او خداي هم د انسان په برخليک همداسې علم لري چې هغه په خپل اختيار خپل راتلونکی جوړوي. او هيڅ داسې برخليک چې له مخکې ټاکل شوی وي او خداي ته ترې علم وي موجود نه دی؛ ځکه چې د خداي علم په معدومو شيزونو نه وي. او کوم کارونه چې انسان يې د خپل راتلونکي لپاره انتخابوي په ازل کې معدوم دي؛ ځکه چې د علت وروستی جز يې چې د انسان انتخاب دی معدوم دی.

شهيد مطهري د دغه نظريې په وضاحت کې فرمايي: په بله ژبه د خداي ازلي علم په نظام علم دی؛ يعنې له خاصو علتونو د معلولاتو په صادرېدو علم. په عيني خارجي نظام کې علتونه او فاعلونه له يو بل سره فرق کوي. ځينې طبيعي دي او ځينې شعوري. ځينې مختار او ځينې مجبور، په علمي نظام کې هم خبره داسې ده.يعنې هر فاعل لکه څرنګه چې په عيني عالم کې دی په علمي عالم او نظام کې هم دی. بلکه بايد ووايو لکه څرنګه چې په علمي عالم کې دی په عيني عالم کې دی. هغه په کې دخداي د علم اقتضا دا ده چې د مختار فاعل فعل له مختار فاعله او د مجبور فاعل فعل له مجبور فاعله ترسره شي نه دا چې دخداي د علم تقاضا وي چې يو مختار فاعل مجبور شي او يا مجبور فاعل مختار شي. نو هغه ازلي علم چې د انسانانو په اعمالو او کړو موجود دی په دې معنادی چې خداي له ازله پوهيږي چې کوم به په خپل اختيار او ازادۍ سره اطاعت کوي يا ګناه او سرغړونه، دا د هغو کسانو د خبرې مطلب دی چې ويلي يې دي « انسان يو بالاجبار مختار دی» نو ازلي علم د هغه د هغه ازادۍ او اختيار په ختمولو کې دخالت نه لري چې په علمي او عيني نظام کې ورته مقرر شوې دی چې هغه به ازاد او مختار وي.

په دغه استدلال نيوکه

خو دا ځواب په پوره توګه د دغه پوښتنې ابهام نه شي لرې کولای ځکه چې په نهايت کې دې ځای ته رسيږي چې د خداي تعالی علم دانسان د افعالو په جزئياتو نه دی بلکه په نظام دی او دا نظام د انسان په معامله کې په دې ډول دی چې انسان دخپلو کارونو جزئيات په خپله ټاکي د دې بيان مطلب دا ښيي چې موږ دخداي علم محدود کړو علامه مجلسي د حکماوو د بيان له دغه لازمې

خبر و او له همد□ امله فرمايي □□: «□وه شه □□ دا زمون□ د مذهب له ضروورياتو او بديهياتو د□ □□ خداي تعال□ ابدا او ازلا له □ولو □يزونو خبر د□ □ه هغه جزئيات وي □ه □ليات ب□ له د□ □□ □ه علم □□ ي□ □وم بدلون راشي او له د□ مسئل□ سره □ولو فلسفيانو مخالفت □□□ د□ نو □□ه ي□ □ه جزئياتو دخداي علم نفي □□□ د□ له همد□ امله بايد دوهم □واب ور□□ل شي. دوهمه حل لاره د ذات □ه مقام او د فعل □ه مقام □□ د علم تف□يد (جدا وال□) □ينو فيلسوفانو او عارفانو ويل□ دي □□ خداي تعال□ دوه □وله علم لري. يو د ذات □ه مقام □□ علم د□ او بل د فعل □ه مقام □□. د ذات □ه مقام □□ دهغه علم ايجابي علم د□ خو د فعل □ه مقام □□ د هغه علم تبعي د□. تصور و□□ئ □□ خداي تعال□ مخ□□ له د□ □□ مخلوق او □ائنات و□ن□وي ديو انجنير □ه تو□ه (ل□ه □رن□ه □□ □ه روايتونو □□ راغل□ دي) د ن□□ □لي نقشه ي□ □ه خ□ل ازلي او ابدي علم □□ لرله. دا علم هماغه □ه احسن نظام علم د□. يعن□ هغه ته له ازله معلومه وه □□ د ن□□ د خلقت ل□اره □ه مختلفو انتخابونو □□ دا □ول خلقت تر □ولو غوره د□ او تر □ولو □ه □مال به ولري. د خداي دا علم ايجابي دي؛ يعن□ د د□ □ه اساس مخلوق و□ن□ول شو. د موجودو مخلوقاتو □ول□ □ان□ن□ او خصوصيات دخداي □ه علم □□ □ا□ل شو□ او معلوم دي او همدا □ان□ن□ دي □□ □ه □وته □وي □□ □وم □يز د □وم □ار ل□اره □يدا □□□ شي. □ه د□ مين□ □□ همدا علم د□ □□ □ا□ي □□ انسان بايد يو مختار مخلوق وي □□ □ه خ□ل عقل اراد□ او خبرتيا سره حر□ت و□□ي او خ□ل راتلون□□ جو□ □□ي. له د□ امله □□ □ه هر □يز علم حاصلول د هغو □ه لوازماتو هم د علم حاصليدل د□ خداي تعال□ □ه ازل □□ د خ□لو مخلوقاتو □ه □ولو آثارو او لوازماتو □□ لا ي□ نه دي □يدا □□ي هم علم لري)خو د فعل □ه مقام □□ نه د ذات □ه مقام □□؛ □□ه □□ د خداي فعل هم ازلي د□(نو هغه د فعل □ه مقام □□ خبر د□ □□ □لان□□ انسان به □ه خ□ل اختيار او اراده □لان□□ □ار □وي او خ□ل برخلي□ به □ه دغه □ول □ا□ي. خو دا علم □ه □ه هم تبعي د□ او ماهيت ته له نظره □ه وروسته مرحل□ □□ □روت د□ او يا د عارفانو □ه وينا □ه عين □يزونو مقرر د□ نو هي□□له انفعالي نه د□ □ه د□ □ول □□ مثلا تر □و هغه □ار ونه شي او معلوم نه شي خداي □ر□ نه وي خبر. □ه د□ اساس خداي تعال□ زمون□ د □ارونو □ه □ولو جزئياتو علم لري او له همد□ امله حت□ □ه جنت او دوزخ □□ د انسانانو له انجامه خبر د□ خو دا علم جبر له □ان سره نه لري □□□ه □□ د انسان خصوصياتو ته □ه نظر سره هغه ذات ته معلوم د□. تاسو تصور و□□ئ □□ □ه مثلا د يو انسان جن□ي□ي نقشه □ه □امل □ول او ب□ له □مي او زياتي ساينس □وهانو او □ا□□رانو ته ور□□ل شي او هغوي د يوه انسان د جنونو □ه مطالع□ سره له هماغه اوله ووايي □□ دا ماشوم يا انسان به □ه راتلون□ي □□ د□ونه، نفسياتو او حت□ ف□ر له □□خه □ه خصوصيات لري. نو □ه دغو خصوصياتو د □ا□□رانو او □وهانو علم د دغه خصوصياتو □ه وجود □□ □ه دخالت نه لري. اوس □ه له دغو يو خصوصيت دا وي □□ دا □س به □ه خ□□له اراده □ه □لان□ي وخت □□ □لان□□ □ار □وي دا علم د د□ سبب نه □ي□ي □□ له انسانه اراده او اختيار واخستل شي. همدا خبره د انسان د افعالو او □ارونو □ه جزئياتو دخداي □ه علم هم صادقه را□ي. خداي تعال□ زمون□ د □ارونو □ه □ولو جزئياتو خبر د□ او □ه حقيقت □□ □ه يوه □ول صحيح هم ده □□ زمون□ برخلي□ له اوله خداي ته معلوم وي او مون□ به اخر هماغه انجام ته رسي□و. خو □ومه لاره □□ مون□ وهو زمون□ □ه خ□ل اختيار ده.مون□ د دغه لار□ □ه وهلو □□ له خ□ل اختيار او اراد□ □ار اخلو او ددغه برخلي□ د بدلولو ل□اره هي□ □ار نه □وو. نه دا □□ مون□ ته د د□ □ار ام□انات نه دي را□□ل شو□. د د□ خبر□ تر □ولو □ه دليل ضمير او وجدان ته مراجعه □ول دي. □ه مون□ □ه يو داس□ دوه لاره □□ □ير شو □□ يو طرف ته د □ناه □ول او بل طرف ته ي□ □ري□ودل وي نو خ□ل

ضمير ته مراجعه □وو او دغلته وينو □□ مون□ د دغه □ناه د نه □ولو طاقت هم لرو. خو خداي ته له ازله معلومه ده □□ بلاخره مون□ به د دغه □ناه □ول يا نه □ول انتخابوو. له همد□ امله خداي تعال□ زمون□ □ر برخلي□ له ازله خبر د□ ب□ له د□ □□ له مون□ اختيار واخستل شي.

د لا □ير□ □ي□ن□ ل□اره و□ورئ:

□. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، □ □و□ □□□مخ.

□. جعفر سبحاني، فرهن□ عقايد و مذاهب اسلامي، □ □و□ □□□ مخ.

وروست□ حديث: امام باقر عليه السلام فرمايي: خداي تعال□ □ه هغه □ه □□ خلق □وي ي□ هميشه خبر و، نو د □يزونو او مخلوقاتو له □يدا □يدو مخ□□ □ر هغو د خداي علم هماغه شان د□ ل□ه □رن□ه □□ □ر□ له □يدا □يدو روسته علم لري.